

НАЦІОНАЛЬНА ТА МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

DOI : 10.33274/2079-4819-2022-76-1-46-59

JEL : A13, J44

УДК (338.487:339.13):005.334(045)

Богатирьова Г. А.,
канд. пед. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: bohatyryova@donnuet.edu.ua

Горіна Г. О.,
д-р екон. наук,
професор

e-mail: gorina@donnuet.edu.ua

КРИЗОВІ ЯВИЩА ТА БЕЗПЕКОВІ ФАКТОРИ В ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

UDC (338.487:339.13):005.334(045)

Bohatyryova G. A.,
PhD in Pedagogical Sciences,
Associate professor

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University
of Economics and Trade,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: bohatyryova@donnuet.edu.ua

Gorina G. O.,
Grand PhD in Economic
Sciences,
Professor

e-mail: gorina@donnuet.edu.ua

CRISIS PHENOMENA AND SAFETY FACTORS IN THE TOURISM INDUSTRY OF UKRAINE

Мета. Мета статті полягає у обґрунтуванні впливу кризових явищ на туристичну галузь України та необхідності розробки антикризових стратегій, які б дозволили мінімізувати вплив глобальних загроз на розвиток туристичної галузі України та сприяли їх розвитку у посткризовий період.

Методика. Теоретико-методологічною основою дослідження є положення сучасної економічної теорії, теорії управління, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених в галузі маркетингу. У дослідженні використані методи, що забезпечують його логічну сутність — діалектичний метод наукового пізнання, метод системно-структурного аналізу, метод моделювання складних систем. Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу.

Результати. У статті авторами розглянуто вплив кризових явищ на структуру й обсяги туристичних потоків в Україні й зроблено висновок про їх негативний вплив на функціонування сфери туризму. Проаналізовано вплив кризових явищ на туристичну галузь України (мова йде про анексію Криму, пандемію COVID-19, російське вторгнення на територію України).

Зазначено, що в умовах кризи важливим є розробка шляхів мінімізації впливу кризових явищ через запровадження антикризових стратегій розвитку туристичної галузі в Україні, в яких будуть враховані зовнішні й внутрішні негативні фактори, окреслені заходи, реаліза-

© Г. А. Богатирьова, Г. О. Горіна, 2022

ція яких дозволить перебороти наявні негативні тенденції в туристичній галузі. Зроблено висновок про те, що в умовах кризи відбувається повне переформатування звичних нам систем, формування нових соціальних та економічних стратегій, в основі яких повинен бути покладений використання інтелектуального і творчого потенціалу людської особистості.

Обґрунтовано важливість поєднання питань туризму і культури, адже вони виступають джерелом ідентичності в умовах глобалізації та кризових явищ.

Ключові слова: туризм, кризові явища, антикризові стратегії, ЮНЕСКО, культурна спадщина, мінімізація наслідків кризових явищ.

Постановка проблеми. Багата туристичними ресурсами Україна в сучасній кризовій ситуації потребує комплексного підходу до вирішення проблем розвитку туристичної галузі й пошуку шляхів мінімізації їх впливу. Мова йде про необхідність розробки антикризових стратегій розвитку, які б дозволили подолати відставання туристичної галузі України від провідних країн за рівнем розвитку туристичної інфраструктури та якості туристичних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Причини виникнення ризиків в туризмі, їх джерела й механізми їх подолання досліджували вітчизняні вчені: О. В. Кокорєв, О. П. Корольчук, В. Ф. Ки́фяк, О. О. Любінцева, Т. М. Ореховська, А. О. Овчарова, М. П. Мальська, Н. Мандюк та ін. Дослідження питань щодо шляхів подолання кризових ситуацій у туризмі запропоновано в працях І. Логунцової, В. Світлічної та ін. Цим проблемам присвячені роботи зарубіжних науковців і фахівців туристичного бізнесу: Дж. Хендерсона, Дж. Кушнахан, Б. Річі, Ж. Сантана, Д. Гліссера, Дж. Годріча, Б. МакКерчера, Б. Чона, С. Холла та ін. В той же час, новизна проблематики та модифікація кожної наступної кризи у туризмі за своїми причинами та глибиною наслідків й практична відсутність двох абсолютно однакових кризових ситуацій розширюють межі наукових пошуків шляхів попередження, мінімізації впливу та подолання наслідків кризових явищ у туристичній галузі України.

Мета статті полягає у обґрунтуванні впливу кризових явищ на туристичну галузь України та необхідності розробки антикризових стратегій, які б дозволили мінімізувати вплив глобальних загроз на розвиток туристичної галузі України та сприяли їх розвитку у посткризовий період.

тичної галузі України та сприяли їх розвитку у посткризовий період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визнано, що туризм сьогодні став важливою складовою життя суспільства: економічного, політичного, соціального й культурного. Саме тому, туристична галузь відчуває на собі всі загрози й ризики, які функціонують також в умовах туристичного ринку. Вчені стверджують, що «природа туризму як соціального явища зумовлює його тісні взаємозв'язки із процесами, що проходять у межах регіональних спільнот та в окремих дестинаціях» [9].

Аналіз проблеми дозволяє стверджувати, що кризові явища та ситуації негативно позначаються на функціонуванні сфери туризму, яка, з одного боку, є одним із найбільш перспективних напрямів економічної діяльності, а з іншого — надзвичайно чутливою до дії деструктивних чинників різного походження. На думку вчених, «частота виникнення кризових явищ у туризмі дедалі вища, існує необхідність розробки універсальних антикризових стратегій у туризмі» [8].

Загрози безпеці суб'єктів туристичної діяльності, сучасні дослідники [2–4] визначають, як «поняття, що характеризує дію, процес або явище, в результаті яких виникає можливість зниження конкурентоспроможності туристичного продукту, що призводить до зменшення попиту на нього, недоотримання очікуваної величини прибутку або зазнання збитків підприємством» [6].

Кризові явища, які ми мали можливість спостерігати й переживати останнім часом в Україні спростили прогнозування вчених щодо розвитку сфери туризму, яка мала 4 % росту й повинна була їх зберігати за прогнозами до 2030 р. На жаль, дані прогнози не

справдилися, туристична сфера зазначала негативних змін у зв'язку з недостатнім фінансуванням туристичної інфраструктури, відсутністю можливостей для модернізації [7].

Важливим є той факт, що туризм є однією з провідних і найбільш динамічних галузей економіки і за швидкі темпи він визнаний економічним феноменом сторіччя. Для 38 % держав туризм — головне джерело доходу, а для 83 % країн туризм є одним з п'яти основних джерел доходу (рис. 1).

З'ясовано, що згідно прогнозів UNWTO у 2020 році кількість міжнародних туристів скоротилася на 20–30 % через коронавірус, порівняно з показниками 2019 року. Це, у свою чергу призвело до зниження надходжень від міжнародного туризму на 300–450 млрд. дол, що становить майже третину від отриманих коштів у 2019 році. Так, у 2020 році за даними ЮНВТО туристичні прибутті у світі зменшились приблизно на 30 %, а в окремих регіонах європейського континенту

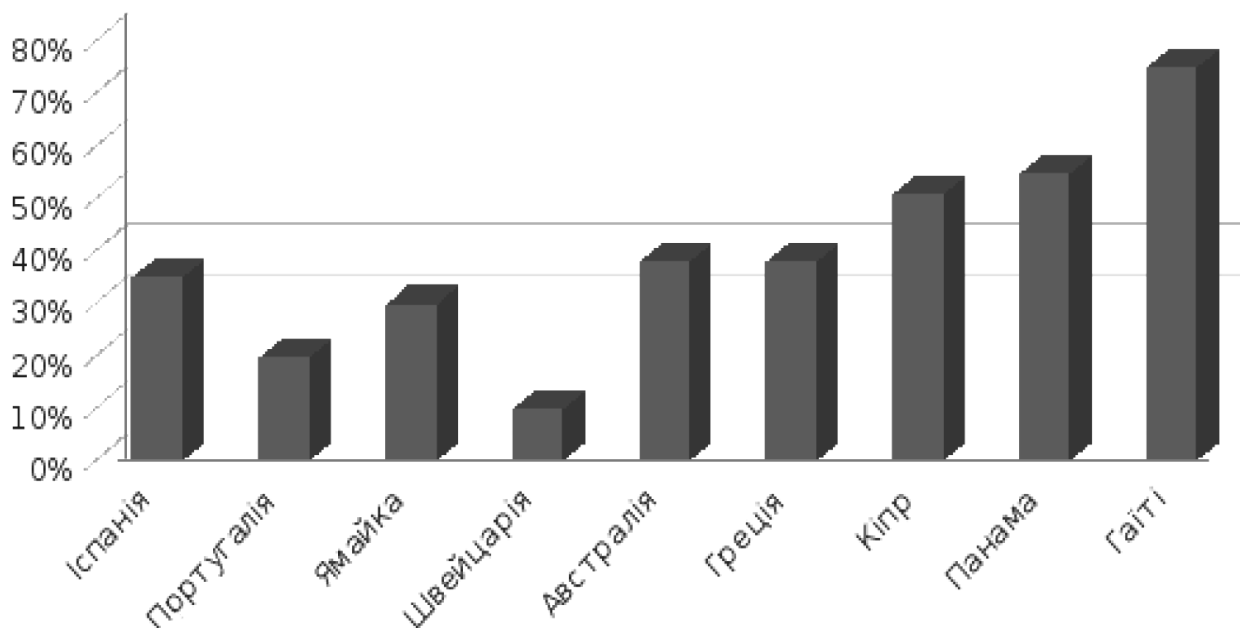

Рис. 1. Частина доходів від міжнародного туризму в деяких країнах в загальній сумі надходжень від експорту товарів і послуг (складено авторами на основі джерел [13–15])

зниження становило 70 % [13]. Якщо зробити аналіз ринкових тенденцій розвитку туристичної галузі, можна стверджувати, що це означає втрату від 5 до 7 років зростання.

За оцінками Всесвітньої туристичної організації, вихід з кризи Covid-19 відбудеться протягом семи років, адже «всі кризові й нестабільні ситуації призвели до зменшення в'їзду та внутрішнього потоку відпочиваючих» [15].

Пандемія Covid-19 зіграла вирішальну роль в зменшенні кількості подорожей за кордон для людей у всьому світі, та, зокрема, в Україні. На сьогодні ми можемо лише оцінювати збитки спричинені карантинними заходами за останні півтора роки. Однак така ситуація стала поштовхом для відкриття нових туристичних ринків та стрімкого розвитку внутрішнього туризму [14].

Незаконна анексія Криму та збройне втручання на територіях Донецької та Луганської областей, здійснені Російською Федерацією у 2014 р., завдали потужних втрат економіці України. За оцінками експертів Центру економічної стратегії, сумарна вартість тимчасово втрачених Україною в АР Крим активів становить 135 млрд. дол. США.

Різке згортання туристичних потоків до Криму не лише зменшило прибутки українських авіаційних підприємств, а й призвело до збитковості інфраструктури вздовж автошляхів, які ведуть до тимчасово окупованого півострова.

Розвиток портів Азовського моря (Бердянськ та Маріуполь) опинився в зоні ризику через їхню наближеність до зони бойових дій та невизначеність безпеки проходження

через Керченську протоку. Відбулося перенесення вантажообороту на інші порти, насамперед Одеси, Іллічівська, Миколаєва, про що свідчить нарощування перевалки вантажів чорноморських портів України навіть у кризовий період: на 4,1 % — у 2014 р. та 1,9 % — у 2015 р., значною мірою за рахунок збільшення експорту зернових.

Втрата Криму для українських відпочивальників і туристів із «далекого закордоння» призвела до значних структурних змін у використанні рекреаційно-туристичного потенціалу регіонів півдня України, насамперед — узбережжя Чорного та Азовського морів. Так, у 2015 р., лише за офіційними даними, Одесу місцем відпочинку обрали 1,8 млн. осіб, що на 1 млн. більше, ніж у

2014 р. А в цілому Одеську область обрали близько 3 млн. осіб. У Херсонській області в 2015 р. відпочило 2,8 млн. туристів, а в 2016 р. — уже 3,5 млн. Якщо в 2014 р. 75 % туристів, що відвідали Одесу, були громадянами України, у 2015 р. їхня частка зменшилася до 57 %, натомість 36 % гостей прибули з країн Європи [19].

З кінця грудня 2019 року поява пандемії COVID-19 спричинила безпрецедентні глобальні кризи в галузі охорони здоров'я, надзвичайні соціальні ситуації та глибокі несприятливі наслідки для світової економіки й України у тому числі. Не є виключенням туристична сфера й індустрія послуг [8].

Індустрія туризму та відпочинку найбільше постраждала від COVID-19, оскільки

Рис. 2. Показники в'їзду іноземців в Україну та виїзду громадян України за кордон (складено авторами на основі джерел [17–19])

дана галузь належить до найбільш вразливих галузей у всьому світі вона сильно страждає від заходів, необхідних для стримування пандемії [9].

За підрахунками Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), через пандемію кількість міжнародних подорожей лише у 2020 році скоротилася на 74 % в річному обчисленні або на 1 млрд. В Україні ринок упав ще більше — на 88 % [14]. Ця тенденція зберігається: у 2021 році кількість туристів, які приїхали в Україну, зменшилася на 9 % і становила трохи більше 3 млн. проти 13,7 млн. у 2019 році [15].

Літо-2021 в Україні свідчить, що підвищений попит на українські курорти ще тримається, хоча з поступовим відкриттям країн і пом'якшенням обмежень очікувано почав іти на спад. За даними Join UP, майже в шість

разів більше українців, ніж у 2020 році, провели відпустку в Одесі чи Львові.

На 73 % зріс попит на лікувальні курорти (Моршин, Трускавець, Східниця). При цьому загалом попит на відпочинок на українських курортах минулого літа знизився втричі порівняно з аналогічним періодом 2020 року.

Результати 2021 року свідчать, що попит на відпочинок в Україні почав падати, щойно країни дозволили в'їзд туристів та пом'якшили карантинні заходи. Тобто люди швидко знаходять більш вигідні варіанти за кордоном.

З одного боку, спрацьовує відкладений попит, а з іншого — ми ще не готові конкурувати з перевіченими популярними напрямками. Для виходу на новий рівень потрібна стратегічна робота держави із залучення учасників ринку.

В умовах кризових явищ, пов'язаних з впливом чинників пандемії COVID19 туризм як складова інфраструктури будь-якої країни не лише співпрацює з іншими видами економічної діяльності, але й розвиває імідж країни, сприяє діловій співпраці та економічному зростанню у довгостроковій перспективі. Сьогодні кризові явища, які накопилися в туристичній сфері України (мова йде про анексію Криму, пандемію COVID-19, російське вторгнення на територію України) вимагають перегляду багатьох прогнозів і сценаріїв розвитку.

Разом з цим, туристична галузь демонструє у історичному аспекті стійкість до кризових явищ, прагнення й спроможність до відновлення через створення нових робочих місць після кризових ситуацій, активізацію міжнародного співробітництва тощо.

Велике значення має підтримка галузі на державному законодавчому рівні. Важливим є визначення й уточнення законом України «Про підтримку культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу через карантин пов'язаний із поширенням COVID-19» поняття «креативні індустрії». Сутність цього поняття трактується як «види економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості і робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження» [1]. В цьому ж законі вводиться поняття «креативний продукт» — «товари та послуги, що створені/надані за результатами культурного (мистецького) та/або креативного вираження і мають високу додану вартість» [1]. У даному контексті важливим є гармонізація національних стандартів України з міжнародними та європейськими нормативними документами, впровадження яких дозволило б покращити національний туристичний продукт та обслуговування споживачів туристичних послуг.

Для мінімізації впливу кризових явищ бажано представникам культурної та туристичної сфери постійно зустрічатися, а можливо й заснувати єдину Асоціацію, яка об'єднає обидва види діяльності.

Потрібно зауважити, що мінімізація наслідків кризових явищ, пов'язаних з панде-

мією характеризується зменшенням страху перед вірусами, послабленням обмежень, повернення ділових подорожей про свідчать темпи бронювання групових номерів, які показують зростання за перші три квартали 2022 року [13]. Це свідчить про толерантність споживачів туристичних послуг, коли споживання послуг залишається позитивним фактором для відновлення подорожей.

Російське вторгнення в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року — це удар по міжнародному туризму на території України, адже під загрозу потрапив як в'їзний туризм в Україні, так виїзний. До причин, що перешкоджають розвитку в'їзного туризму на даний момент є:

- втрата значної частини туристичних об'єктів (історичних пам'яток, пам'яток культури, архітектури, релігійно-туристичних об'єктів, природно заповідного та лікувально-оздоровчого фонду) від розміщення окупаційних військ в місцях їх розміщення та руйнування у зонах проведення активних бойових дій;

- руйнування інфраструктури в районах проведення активних бойових дій;

- закриття повітряного простору для цивільної авіації;

- порушення логістики на території України;

- розміщення окупаційних військ на території областей, що є важливими туристичними центрами в Україні. Виїзний туризм в свою чергу теж зазнає негативних наслідків на території України, адже вже на сьогоднішній день більше 4 млн. населення України мігрували за межі України. Та частина населення, що залишилась в межах країни через кризу, що виникає внаслідок війни, напевно чи буде користуватись послугами турфірм для організації виїзного туризму [18].

З огляду на кризові ситуації в туристичній сфері було створено глобальний «Глобальний комітет з туризму», який розробив стратегічний план відновлення туристичної сфери [7]. Головним рушієм збереження та відновлення туристичної сфери був визначений внутрішній туризм. Організації, які входять до структури комітету представлені на рис. 3.

Рис. 3. Організація «Глобального кризового комітету з туризму» [7]

Розглядаючи туристичний сектор, можна сказати, що в Україні є всі умови, такі як «географічно зручне розташування, наявність значна кількість історико-культурних та природних заповідників, більш-менш розвинена інфраструктура, природні курорти, до складу яких входять лікувально-оздоровчі ресурси тощо» [12].

На сучасному етапі ключовим напрямом модернізації туристичної сфери є забезпечення безпеки туризму через мінімізацію впливу цих загроз на безпеку усіх учасників туристичного ринку та галузі в цілому. Значним резервом подолання кризових явищ є активне залучення інноваційної діяльності. Остання спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює постачання на ринок нових конкурентоспроможних інноваційних товарів і послуг. (рис. 4).

Військове вторгнення Росії на територію України має великі ризики для розвитку туристичної сфери, як для внутрішнього так і

для міжнародного туризму. Аналітики дають негативні прогнози щодо втрати доходів від туризму внаслідок цих дій, зокрема до 14 мільярдів доларів США в 2022 році [15].

Російська збройна агресія проти України завдала українській економіці значних матеріальних втрат: руйнування інфраструктури, знищення та пошкодження майна підприємств усіх форм власності.

Економіка України приречена тривалий час функціонувати в умовах постійного тиску, спричиненого агресивною політикою РФ, яка нарощує й урізноманітнює важелі деструктивного впливу на економічний розвиток в Україні. Відповідно, державна політика має зосереджуватися не лише на подоланні основних перешкод для стратегічно орієнтованого розвитку країни, зумовлених наслідками російської агресії, а й на створенні передумов стійкого розвитку на тлі високих та малопередбачуваних зовнішніх ризиків.

Нелінійність світового розвитку, світові соціально-економічні зрушення в наслідок

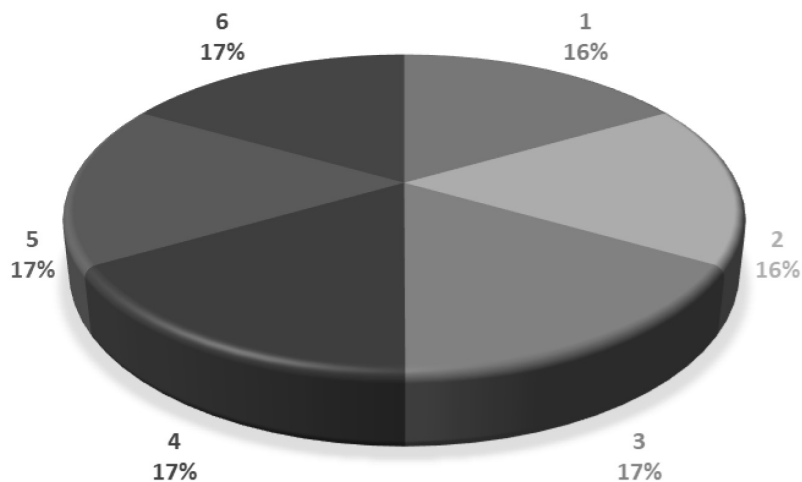

Рис. 4. Витрати України на міжнародний туризм
(% від світових) (складено авторами на основі [13])

пандемії, збройна агресія Росії проти України підтверджує, що сучасний світ вже зробив перший крок до принципово нової технологічної, економічної та соціальної реальності.

Відбувається повне переформатування звичних нам систем, формування нових соціальних та економічних стратегій. При цьому, потрібно зазначити, що зростає інтерес до цифровізації подорожей.

У нових умовах та країна отримає переваги в результаті технологічних і цифрових інновацій, в якій розвиваються, взаємодіють, удосконалюються і зростають усі складові економіки. Саме тому сучасний етап розвитку багатьох країн, зокрема і України, пов'язаний з безальтернативністю пошуку та переходу на нову модель економічного розвитку, в основу якої покладено використання інтелектуального і творчого потенціалу людської особистості.

Для підтримки української культури в умовах збройної агресії російської федерації Міністерством культури та інформаційної політики України спільно з Українським культурним фондом та ІТ-компанією «SoftServe» запускають платформу «Культурний простір» [17]. Важливо метою є збір доказів варварства російських окупантів, які стосуються культурної спадщини, саме тому важливо мати ресурс для належного документування воєнних злочинів проти людяності та об'єктів культурної спадщини. Ці матеріали можуть бути використані як докази для кримінального переслідування

причетних до злочинів відповідно до українського законодавства у Міжнародному кримінальному суді в Гаазі та спеціальному трибуналі після його створення [17].

Платформа передбачає збір інформації від українських діячів культури та установ і організацій культурного сектору, які потрапили у скрутне фінансове становище через війну та потребують допомоги, як для відновлення своєї діяльності, так і для реалізації ідей та проєктів, що підкреслюють культурну цінність української ідентичності й можуть реалізовуватися під час воєнного стану та після перемоги України (рис. 5).

Ворожі артилерійські обстріли та бомбардування майже повністю зруйнували цілу низку українських міст: Маріуполь, Волноваха, Охтирку, Ізюм. Катастрофічних пошкоджень зазнали Харків, Суми, Чернігів. Від обстрілів страждають Київ, Миколаїв, Запоріжжя та інші міста.

Діяльність ЮНЕСКО в галузі культури охоплює такі сфери як збереження та відродження матеріальної і нематеріальної культурної спадщини (табл. 1); розвиток мистецтв; сприяння розвитку сучасних культур; сприяння поверненню втрачених культурних цінностей країнам їхнього походження; поширення книг і читання шляхом сприяння розвитку книговидавничої справи; розвиток індустрії культури та розробка політики в галузі культури; захист авторських і суміжних прав; аналіз взаємозв'язку між культурою та

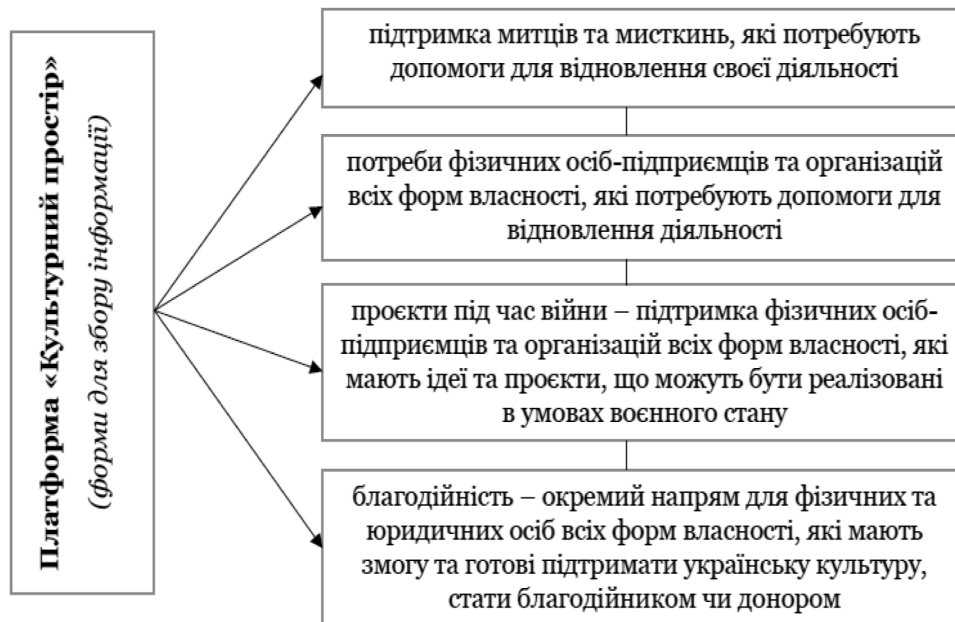

Рис. 5. Напрямки для збору інформації на платформі «Культурний простір»

Таблиця 1

Об'єкти культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні

№ з/п	Назва пам'ятки	Коли прийнято рішення
1	Архітектурний ансамбль Резиденція митрополитів Буковини і Далмації (1864-1882 рр.),	На 25-й сесії Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що відбувався 28.06.2011
2	Ансамбль історичного центру Львова	На 22-й конференції Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що відбувався 05.12.1998 р.
3	Архітектурний комплекс «Київ: Собор Святої Софії з прилеглими монастирськими спорудами, Києво-Печерська Лавра».	На 14-й сесії Міжурядового комітету ЮНЕСКО (7–15 грудня 1990 р.)
4	Дуга Струве	На 34-й сесії ЮНЕСКО (липень 2005 р.)
5	Дерев'яні церкви польського та українського регіону Карпат	На 37-й сесії ЮНЕСКО (червень 2013 р.)

розвитком, врахування культурного фактора у розвитку суспільства; розвиток культурного плюралізму та міжкультурного діалогу.

До культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні у 2011 році включено історико-культурний центр — Архітектурний ансамбль Резиденція митрополитів Буковини і Далмації (1864–1882 рр.), який представляє постромантичні тенденції в архітектурі Чернівців. Сьогодні в його стінах розташований Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Автор цього шедевр чеський архітектор і меценат Йозеф Главка, який створив шедевр архітектури як симбіоз стилів і культур різних народів, які населяли

цей регіон в різні часи. Вчені зауважують, що ця пам'ятка акорд краси і гармонії.

На засіданні 25 сесії Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО архітектурний ансамбль під № 1330 включений до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО за трьома критеріями (як історичний духовний центр, за поєднанням архітектурно-просторового вирішення; втіленням засобами пластичного мистецтва ідеалів людства). Ця пам'ятка відповідає духовному заповіту Йозефа Главки «Будьте щедрими і великодушними, творцями, а не руйнівниками» [13].

Ансамбль історичного центру Львова, який складається з частин, що репрезенту-

ють кілька історичних етапів формування міського середовища та різняться за характером культурної спадщини, яку містять:

1. Високий замок і Підзамче, де частково збереглися автентичні пам'ятки архітектури XIII–XVII століття.

2. Середмістя, яке виникло в середині XIV століття на території посаду княжого міста і є повністю збереженим зразком регулярного містобудування на території Східної Європи (ансамблево згармонізовані сакральні, громадські, житлово-ремісничі будівлі епохи ренесансу, що увібрали в себе релікти давніших будівельних конструкцій).

3. Ансамбль собору Святого Юра, в який входить: собор Святого Юра (1744–1770 рр.); митрополичий палац (1772–1774 рр.) капітульні будинки (1774–1866); дзвіниця (1828 р.); огорожа з двома брамами: «від базару» (1770 р.) та «від городу» (1772 р.).

Собору Святого Юра є одним з кращих архітектурних ансамблів України доби пізнього бароко.

Об'єкт всесвітньої спадщини «Ансамбль історичного центру Львова» є унікальним зразком містобудівельного середовища, результатом взаємовпливу різних за походженням містобудівельних традицій та цілеспрямованої урбаністичної діяльності, осередком архітектурно-мистецьких шедеврів найвищої якості, неповторність яких зумовлена симбіозом стилів і традицій місцевого, східного, західноєвропейського культурних кіл. З них до унікальних здобутків належать святині княжої доби, ансамблі епохи ренесансу, пам'ятки архітектури та скульптурної пластики бароко та рококо, окремі напрямки стилю модерн, зокрема, сецесії та українського модерну.

Ансамбль Києво-Печерської лаври є визначною пам'яткою історії та архітектури Середньовіччя та Ранньомодерного часу (Київської Русі та доби Гетьманщини), однією з найбільших святинь православ'я України та Східної Європи. Розташований на плато високого правого берега ріки Дніпро, ансамбль Лаври формувався протягом багатьох століть в органічному поєднанні з ландшафтом та відіграє роль загальноміської містобудівної домінанти. До складу архітек-

турного ансамблю Києво-Печерської Лаври входять унікальні наземні та підземні храми XI–XIX ст., комплекси печер з лабіринтами довжиною понад 600 метрів, а також житлові та господарчі будівлі XVII–XIX століть.

Дуга Струве — це мережа триангуляційних пунктів, що простяглася на 2820 км по території десяти європейських країн від Хаммерфеста в Норвегії до Чорного моря. Ці опорні пункти спостереження були закладені в період 1816-1855 рр. астрономом Фрідріхом Вільгельмом Георгом Струве, який здійснив таким чином перше достовірне дослідження великого сегмента дуги земного меридіана. Це дозволило точно встановити розмір та форму нашої планети, що стало важливим кроком у розвитку наук про Землю та топографічного картування. В об'єкт всесвітньої спадщини увійшли 34 таких пункти (ті, що найкраще збереглися до теперішнього часу), які марковані на місцевості різними засобами, як наприклад: заглиблення, видовбані в скелях, залізні хрести, піраміди з каміння чи спеціально встановленіobelіски.

Усі чотири пункти Геодезичної Дуги Струве, які знаходяться на території України, включені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та перебувають під охороною відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини».

В Україні збереглась велика кількість унікальних об'єктів культової дерев'яної архітектури, яка займає особливе місце в історико-культурній спадщині держави. Визначний характер храмового будівництва знайшов тут поєднання з народними будівельними традиціями, які своїм корінням сягають давніх дохристиянських часів. За підрахунками спеціалістів це понад 1,9 тис. об'єктів дерев'яної сакральної архітектури. Пам'ятки дерев'яної сакральної архітектури збереглися практично на всій території держави. Їх переважна більшість розташовується у Львівській, Волинській, Івано-Франківській, Закарпатській та Чернівецькій областях. Велика кількість пам'яток української дерев'яної сакральної архітектури розташована на території прикордонних областей Республіки Польща.

В період 2008–2012 роках тривала робота спільної польсько-української групи спеціалістів, яка створена Міністерствами культури обох країн, і в червні 2013 р. відповідно до рішення Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Дерев'яні церкви польського та українського регіону Карпат» було внесене до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

З українського боку це наступні об'єкти:

1. Ансамбль пам'ятки архітектури 1745 р. церкви Собору св. Архистратига Михайла в с. Ужкю, Великоберезнянського р-ну, Закарпатської обл.

2. Ансамбль пам'ятки архітектури 1813-1824 рр. церкви Вознесіння Господнього (Струківської) в с. Ясіні, Рахівського р-ну, Закарпатської обл.

3. Ансамбль пам'ятки архітектури 1808 р. церкви Різдва Пресвятої Богородиці в с. Нижньому Вербіжі, Коломийського р-ну, Івано-Франківської обл.

4. Ансамбль пам'ятки архітектури 1598 р. церкви Зіслання Святого Духа в м. Рогатині, Івано-Франківської обл.

5. Ансамбль пам'ятки архітектури 1670-1678 рр. церкви св. Юра в м. Дрогобичі, Львівської обл.

6. Пам'ятка архітектури 1720 р. церква Пресвятої Трійці в м. Жовкві, Львівської обл.

7. Ансамбль пам'ятки архітектури 1502-1600 рр. церкви Зіслання Святого Духа в с. Потеличі, Жовківського р-ну, Львівської обл.

8. Ансамбль пам'ятки архітектури 1838-1902 рр. церкви Собору Пресвятої Богородиці в с. Маткові, Турківського р-ну, Львівської обл.

Об'єкти, внесені в Список, є найкраще збереженими прикладами дерев'яних церков різних типів, які розташовані уздовж північного краю Карпат. Більшість церков містять унікальні взірці мистецького оформлення (іконостаси, ікони), які відповідають процесу переходу європейського мистецтва від готики до пізнього бароко та сучасності і є рідкісними музейними цінностями.

Сьогодні відомо про руйнування наступних пам'яток російськими загарбниками:

— будівля краєзнавчого музею в Охтирці;

— музей українських старожитностей у Чернігові;

— кінотеатр Щорса у Чернігові;

— садиба Попова у Запорізькій області;

— Святогорська Лавра;

— будівля Харківського національного університету;

— будинок «Слово» у Харкові;

— Пресвятої Богородиці XIX століття на Житомирщині;

— музей з роботами Марії Приймаченко на Київщині тощо [7].

З метою забезпечення розвитку культурного розмаїття, збереження й оцінки культурної та історичної спадщини робляться перші іміджеві кроки. Наприклад, проєкт #МандруйУкраїною, який передбачає стратегію промоції України за кордоном, рекламні програми з розвитку туризму. Основною метою цих проєктів є мета зробити туристичний бренд України прибутковим. Тоді й почнуться глобальні зміни на ринку українського туризму.

Потрібно враховувати той факт, що в постпандемічному суспільстві можуть змінитися звички людей щодо їжі, спілкування, фізичного навантаження, проведення відпусток та вільного часу, ставлення до людських цінностей тощо. Можна говорити про те, що «ковідний тиск» відкриває нові можливості для розвитку сфери туризму, наприклад посилення ролі цифровізації.

На цих засадах можна будувати антикризові стратегії розвитку туристичної галузі в Україні, які будуть враховувати зовнішні й внутрішні негативні фактори, що можуть виступати джерелом виникнення кризових явищ; будуть окреслені шляхи та заходи їх реалізації (рис. 6).

Для реалізації стратегій важливою є державна регіональна політика, яка відображена в Стратегіях розвитку регіонів до 2027 року. В них червоною ниткою проходять пріоритети розвитку туризму та культури, а особливо культурно-креативних індустрій, як значимих економічних чинників розвитку територій і країни в цілому.

Питання туризму і культури повинні бути нерозривно пов'язаними, адже вони ви-

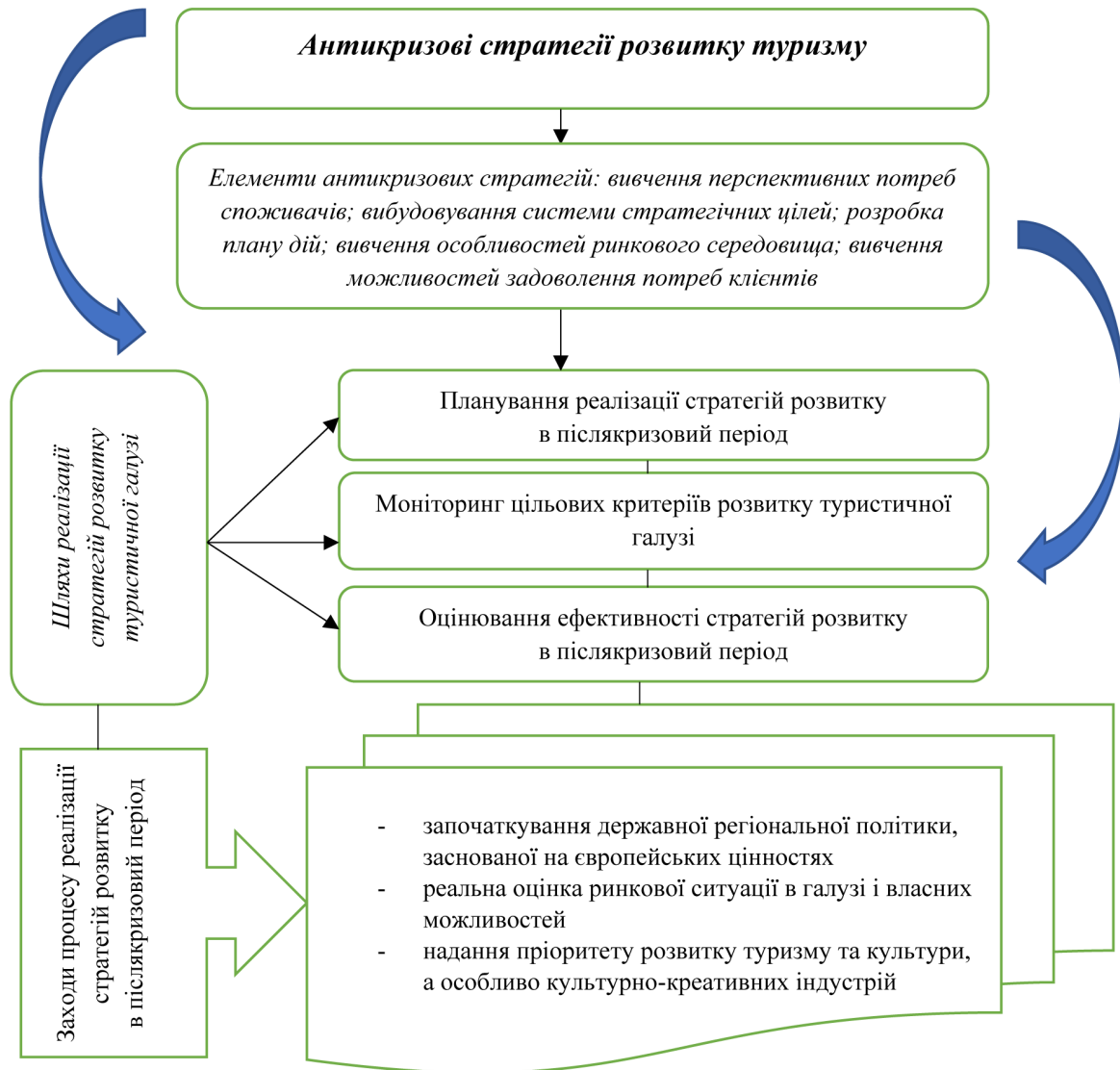

Рис. 6. Антикризові стратегії розвитку туризму (розроблено авторами)

ступають джерелом ідентичності в умовах глобалізації та кризових явищ. Зокрема, у звіті Всесвітньої туристичної організації зазначено, що близько 40 % туристів визначає ціль своєї подорожі на основі культурної пропозиції [15]. Поєднання культури та туризму може бути потужним рушієм економічного розвитку, але переваги такого зв'язку виходять далеко за межі економічних показників: подорож із ціллю ознайомитися з культурою та мистецтвом інших людей означає розширення кругозору, отримання нових знань, встановлення нових культурних зв'язків та збереження культурної спадщини [19].

Зростання рівня освіти, увага до особистісного розвитку, зростання значення нематеріальної культури виступають значущими безпековими факторами розвитку туристич-

ної галузі. Завдяки реалізації антикризових стратегій відбуватиметься зростання мобільності громадян у напрямку забезпечення доступу до інших культур, до інформації про інші культури за допомогою сучасних інноваційних технологій. Регіони, які зазнали впливу кризових ситуацій зможуть завдяки цим факторам скоріше відновити свою територію, сконструювати та презентувати свою ідентичність через розробку відповідних програм реставрації архітектурних пам'яток, відкриття нових музеїв, скансенів, ресторанів традиційної кухні тощо.

Висновки. Українські культура та креативні індустрії є потужними чинниками розвитку суспільства в період кризових явищ. Відновлення туристичної галузі через реалізації антикризових стратегій повинно ба-

зуватися на культурному компоненту, який є складовою зовнішнього та внутрішнього туризму в Україні.

Виконання програми ЄС «Креативна Європа», підтримка програм міжкультурного та міжнародного діалогу, поширення успішного міжнародного і національного досвіду, імплементація Конвенцій ЮНЕСКО в галузі охорони нематеріальної культурної спадщини та заохочення різноманітних форм культурного самовираження стане стимулом для мінімізації наслідків військової агресії та пандемії в Україні.

Список літератури

1. Закон України «Про підтримку культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу через карантин пов'язаний із поширенням COVID-19» / 16.06.2020. Верховна Рада України. Законодавство України. Офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-20#Text> (дата звернення 25.04.2022).
2. Кирилюк І. М. Безпека у туризмі як чинник сталого розвитку туризму / *збірник матеріалів III міжнародної науково-практичної конференції*. 14 червня 2019 р., м. Острог К. : ТОВ «Видавничий дім «Ар-тЕк», 2019. С. 157–160.
3. Кожухівська Р. (2022). Організація безпеки підприємницької діяльності в туризмі. *Економіка та суспільство*. (36). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-11>.
4. Москвічова О. С., Буряченко О. В. (2021). Складові системи економічної безпеки туристичних дестинацій. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Вип. 17. Т. 2. С. 159–167.
5. Про туризм. Закон України 324/95-ВР у редакції від 16.10.2020, підстава — 124-ІХ. Верховна Рада України. Законодавство України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 25.04.2022).
6. Жаліло Я. А., Базиліук Я. Б., Собкевич О. В. та ін. Стратегічна ціна російської агресії для економіки України / (за наук. ред. д.е.н. Я. А. Жаліла). К. : НІСД, 2022. 67 с.
7. Туристичний барометр 2020. Київ. 2021. URL: <https://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-statistics-barometer-2020.pdf> (дата звернення 25.04.2022).
8. Чвертко, Л., Кирилюк, І. (2021). Загрози економічній безпеці туристичної галузі України в умовах сучасних викликів. *Соціальна економіка*, №62, С. 51–63. URL: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2021-62-05> (дата звернення 05.04.2022).
9. Чубрей О. С., Зарубіна А. В., Голубець І. М. (2022). Ринок туризму: пандемічні проблеми та новітні перспективи. *Наукові перспективи*. Вип. 1(19). С. 391–403. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-1\(19\)-391-403](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-1(19)-391-403) (дата звернення 05.06.2022).
10. Шаповал В., Бондаренко Л., Белобородова М. (2021). Шляхи подолання кризи в туристичному секторі в умовах карантинних обмежень. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. № 8. С. 15–21. <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.8.2> (дата звернення 05.04.2022).
11. Школа І. М., Ореховська Т. М., Корольчук О. П. Розвиток туристичного бізнесу : навч. посіб. URL: http://tourlib.net/books_ukr/shkola3-3.htm (дата звернення: 23.05.22).
12. Якименко-Терещенко Н., Корюгін А., Бикова М. (2022). Перспективи відновлення економічного потенціалу суб'єктів індустрії туризму і гостинності в Україні. *Економіка та суспільство*, (35). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-40> (дата звернення 10.06.2022).
13. UNWTO [офіційний сайт]. URL : <https://www.unwto.org> (дата звернення: 20.05.2022).
14. UNWTO. World Tourism Barometer. 2021. URL : <https://www.unwto.org/taxonomy/term/347> (дата звернення: 04.05.2022).
15. UNCTAD. COVID-19 and tourism an update. 2021, UNCTAD. 23 p. URL : <https://unctad.org/webflyer/covid-19-and-tourism-update> (дата звернення: 20.05.2022).
16. Викрадені та втрачені культурні цінності. URL : <https://mkip.gov.ua/content/vikradeni-ta-vtracheni-kulturni-cinnosti.html> (дата звернення: 20.05.2022).

17. Кримінальна відповідальність за злочини РФ проти культурної спадщини України. URL : <https://culturecrimes.mkp.gov.ua/> (дата звернення: 20.05.2022).

18. Monthly Travel Data Report. Available at: <https://www.ustravel.org/research/monthly-travel-data-report> (дата звернення: 20.05.2022).

19. The World Bank. International Tourism Receipts, data.worldbank.org/indicator/ST.INT.RCPT.CD Accessed 25 Oct. 2021. (дата звернення: 24.04.2022).

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine ‘About supporting culture, creative industries, tourism, small and medium-sized businesses due to quarantine related to the spread of COVID-19». Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-20#Text>.
2. Kyryliuk, I. M. (2019). *Bezpeka u turyzmi yak chynnyk staloho rozvytku turyzmu* [Security in tourism as a factor of sustainable tourism development]. *Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference, Ostroh, June 14, 2019*. Kyiv, TOV Vydavnychi Dim ArtEk Publ., pp. 157–160.
3. Kozhukhivska, R. (2022). *Orhanizatsiia bezpeky pidpriemnytskoi diialnosti v turyzmi* [Organization of business security in tourism]. *Ekonomika ta suspilstvo* [Economy and society], no. 36. Available at: doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-11.
4. Moskvichova, O. S., Buriachenko, O. V. (2021). *Skladovi systemy ekonomichnoi bezpeky turystychnykh destynatsii* [Components of the economic security system of tourist destinations]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu* [Actual problems of the economic development of the region], issue 17, vol. 2, pp. 159–167.
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020). The Law of Ukraine ‘About tourism’. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Zhalilo, Ya. A., Bazyliuk, Ya. B., Sobkevych, O. V. & oth. (2022). *Stratehichna tsina rosiiskoi ahresii dlia ekonomiky Ukrainy* [The strategic price of Russian aggression for Ukraine’s economy]. Kyiv, NISS Publ., 67 p.
7. *Turystychnyi barometr 2020* [Tourist barometer 2020]. Kyiv. Available at: <https://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-statistics-barometer-2020.pdf>. (Accessed 25 April 2022).
8. Chvertko, L., Kyryliuk, I. (2021). *Zahrozy ekonomichnii bezpetsi turystychnoi haluzi Ukrainy v umovakh suchasnykh vyklykiv* [Threats to the economic security of Ukraine’s tourism industry in the face of modern challenges]. *Sotsialna ekonomika* [Social economy], no. 62, pp. 51–63. Available at: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2021-62-05>. (Accessed 05 April 2022).
9. Chubrei, O. S., Zarubina, A. V., Holubets, I. M. (2022). *Rynok turyzmu: pandemichni problemy ta novitni perspektyvy* [Tourism market: pandemic problems and latest prospects]. *Naukovi perspektyvy* [Scientific prospects], issue 19, pp. 391–403. Available at: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-1\(19\)-391-403](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-1(19)-391-403). (Accessed 05 June 2022).
10. Shapoval, V., Bondarenko, L., Bieloborodova, M. (2021). *Shliakhy podolannia kryzy v turystychnomu sektori v umovakh karantynnykh obmezhen* [Ways to overcome the crisis in the tourism sector under quarantine restrictions]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriya: Ekonomika* [Taurian Scientific Bulletin. Series: Economy], no. 8, pp. 15–21. Available at: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.8.2>. (Accessed 05 April 2022).
11. Shkola, I. M., Orekhovska, T. M., Korolchuk, O. P. *Rozvytok turystychnoho biznesu* [Tourism business development]. Available at: http://tourlib.net/books_ukr/shkola3-3.htm. (Accessed 23 May 2022).
12. Yakymenko-Tereshchenko, N., Koriuhin, A., Bykova, M. (2022). *Perspektyvy vidnovlennia ekonomichnoho potentsialu subiektiv industrii turyzmu i hostynnosti v Ukraini* [Prospects for restoring the economic potential of the tourism and hospitality industry in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo* [Economy and society], no. 35. Available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-40>. (Accessed 10 June 2022).
13. UNWTO [official site]. Available at: <https://www.unwto.org>. (Accessed 20 May 2022).

14. UNWTO. World Tourism Barometer. 2021. Available at: <https://www.unwto.org/taxonomy/term/347>. (Accessed 04 May 2022).
15. UNCTAD. COVID-19 and tourism an update. 2021, UNCTAD. 23 p. Available at: <https://unctad.org/webflyer/covid-19-and-tourism-update>. (Accessed 20 April 2022).
16. Vykradeni ta vtracheni kulturni tsinnosti [Stolen and lost cultural values]. Available at: <https://mkip.gov.ua/content/vikradeni-ta-vtracheni-kulturni-cinnosti.html>. (Accessed 20 May 2022).
17. Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny RF proty kulturnoi spadshchyny Ukrainy [Criminal responsibility for the crimes of the Russia Federation against the cultural heritage of Ukraine]. Available at: <https://culturecrimes.mkip.gov.ua>. (Accessed 20 May 2022).
18. Monthly Travel Data Report. Available at: <https://www.ustravel.org/research/monthly-travel-data-report>. (Accessed 20 May 2022).
19. The World Bank. International Tourism Receipts, Available at: data.worldbank.org/indicator/ST.INT.RCPT.CD. (Accessed 24 May 2022).

Objective. *The objective of the article is to substantiate the impact of crisis phenomena on the tourism industry of Ukraine and the need to develop anti-crisis strategies that would minimize the impact of global threats on the development of Ukraine's tourism industry and promote their development in the post-crisis period.*

Methods. *The theoretical and methodological basis of the study is the provisions of modern economic theory, management theory, and scientific works of domestic and foreign scientists in the field of marketing. The methods used to ensure its logical essence are the following: the dialectical method of scientific knowledge, the method of system-structural analysis, the method of modeling complex systems. The solution of the tasks set in the article is carried out with the help of the following general and special research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach.*

Results. *The authors consider the impact of the crisis on the structure and volume of tourist flows in Ukraine. It is concluded that their negative impact on the functioning of tourism (we are talking about the annexation of Crimea, the COVID-19 pandemic, the Russian invasion of Ukraine).*

It is noted that in times of crisis it is important to develop ways to minimize the impact of crisis phenomena by means of introduction of anti-crisis strategies for tourism in Ukraine, which will take into account external and internal negative factors, outlined measures, the implementation of which will overcome the existing negative trends and consequences of the crisis in the tourism industry. It is concluded that in the crisis period there is a complete reformatting of our usual systems, the formation of new social and economic strategies, which should be based on the principle of using the intellectual and creative potential of the human personality.

The importance of combining tourism and culture is substantiated, as they are a source of identity in the context of globalization and crisis. The safety factors of minimizing the impact of crisis phenomena in the tourism industry of Ukraine are indicated,

Key words: *tourism, crisis phenomena, anti-crisis strategies, UNESCO, cultural heritage, minimization of consequences of crisis phenomena.*

Надійшла до редакції 19.05.2022